

İKV BİLGİ NOTU

2023 DÜNYADA İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ YILLIK RAPORU

Hatice Zeynep Şen, İKV Uzman Yardımcısı

AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi, “2023 Dünyada İnsan Hakları ve Demokrasi ve Ülke Güncellemelerine İlişkin Yıllık Raporu”nu 29 Mayıs 2024 tarihinde yayımladı. Rapor yıllık olarak AB Dış İlişkiler Servisi tarafından yayımlanmakta olup, AB'nin giderek karmaşıklaşan jeopolitik bir ortamda ve küresel krizler karşısında, insan haklarına saygı duyulan, demokratik ilkelerin desteklendiği ve insan onurunun korunduğu bir dünyayı teşvik etme konusunda karşılaştığı zorluklara ve eylemlerine kapsamlı bir genel bakış sunuyor. Raporda AB, aynı zamanda insan hakları hukukunun yolunu açmada temel belge olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 75'inci yıl dönümünde, dünya çapında insan hakları ve demokrasiyi destekleme ve geliştirme konusundaki kararlılığını sürdürdüğünü ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sistemi'ne olan bağlılığına vurgu yapıyor.

Avrupa Birliği Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, raporun giriş bölümünde Rusya-Ukrayna savaşı, 7 Ekim 2023 Hamas saldırılarından sonra Ortadoğu'da canlanan savaş ve Sudan'daki insani krize değinerek, güç politikalarının geri döndüğünü ve kurallara dayalı çok taraflı düzene giderek daha fazla meydan okunduğunu belirtiyor. Bu krizlerin en çok insan hakları, demokrasi, uluslararası iş birliği ve diyalogu tehlikeye attığını ifade eden Borrell, nerede işlenirse işlensin, uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinin hesabının sorulması gerektiğini vurguluyor. Bu çerçevede hem bireysel devlet yükümlülüğüne hem de kolektif bir uluslararası sorumluluğa çağrı yapıyor. Yükselen otoriterlik, iç ve uluslararası çatışmalar ve yerinden edilmeler karşısında, insan haklarını ve demokrasiyi korumak ve geliştirmek için yeniden bir araya gelme çağrısında bulunan Borrell, bunların uygulanmasına engel oluşturan krizlerin aşılması için de iki katı çaba gösterilmesi gerektiğini belirtiyor.

2023 Dünyasının Yeni Zorlukları

2022'den farklı olarak 2023 raporuna çevre ve iklim değişikliği alanı, ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardına erişim hakkı ve gençlerin sesini güçlendirmek gibi yeni alt başlıklar eklendi. Yeni Teknolojiler kapsamındaki alt başlıklar ise dijital dünyada insan hakları, AB mevzuatı ve politikalarının dış boyutu, ikili ve çok taraflı diplomasi ve insan hakları savunucularına destek olacak şekilde ayrıca detaylandırıldı. İlk kez 2021 yılı raporunda yer verilen akademik özgürlük alanına, 2022 raporunda risk altındaki akademik topluluğun korunması da eklenmişti. 2023 Raporu'nda da bu alan korunarak kapsamı genişletiliyor. AB Konseyinin 7 Aralık 2020 tarihinde kabul ettiği AB Küresel

İnsan Hakları Yaptırım Rejimi¹ (*EU Global Human Rights Sanctions Regime, EUGHRSR*) kapsamında uygulanan yaptırımlar, 2022 raporundan farklı olacak şekilde daha ayrıntılı bir biçimde detaylandırılıyor. 2020'de oluşturulan Rejim, AB'nin soykırım, insanlığa karşı suçlar ve diğer ciddi insan hakları ihlalleri veya çeşitli suistimalleri (örneğin işkence, kölelik, yargısız infaz, keyfi tutuklama veya gözaltı) işleyen bireylere veya kuruluşlara yaptırım uygulamasına olanak tanıyan bir AB İnsan Hakları ve Demokrasi Eylem Planı'nın² bir unsuruydu. Plan, AB'nin dünya çapındaki ciddi insan hakları ihlalleri ve suistimallerle mücadeledeki rolünü güçlendirme konusundaki kararlılığının altını çizme misyonu taşıyor. Bu kapsamda 2023 Raporu'nda AB'nin Afganistan, İran, Myanmar/Burma, Rusya, Güney Sudan ve Wagner Grubu'na karşı uyguladığı bireysel ve kuruluşlar özelindeki yaptırımlar listeleniyor. En dikkat çeken noktalardan biri AB üye ülkelerinin AB Küresel İnsan Hakları Yaptırım Rejimi'ni üç yıl yani, 8 Aralık 2026 tarihine kadar, uzatma kararı olarak öne çıkıyor. Halihazırda yaptırım uygulanan bireyler ve kuruluşlar ise yıllık olarak gözlemlenecek. AB, rejim kapsamında 2023 yılı itibarıyla 67 gerçek ve tüzel kişi ile 20 kuruluşa yaptırım uyguluyor.

Rapor Kapsamındaki Gelişmeler

Rapor, bireylerin korunması ve güçlendirilmesi, dayanıklı, kapsayıcı ve demokratik toplumların inşası, insan hakları ve demokrasi için küresel bir sistemin geliştirilmesi, yeni teknolojilerin getirdiği fırsatlar ve zorlukları ve birlikte çalışma unsurlarını detaylandıran beş ana başlıktan oluşuyor.

Öncelikle AB güçlü ve net bir şekilde ölüm cezasına her zaman ve her koşulda karşı olduğunu vurguluyor ve Azerbaycan'ın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13 no'lu Protokolünü imzalamasının ardından, artık Avrupa Konseyindeki 46 ülkenin tamamının ölüm cezasını her koşulda yasakladığı ifade ediliyor. AB'nin halihazırda ve gelecekte de bu cezaya olan karşıtlığını özellikle BM, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Konseyinde sürdüreceği bildiriliyor. İşkence ve diğer insanlık dışı muameleler kapsamında AB'nin çeşitli programlar aracılığıyla çalışmalarına 2023 yılında da devam ettiği ve AB'nin İşkenceyi Önleme Tüzüğü'nün yenilenip güçlendirildiğine vurgu yapılıyor. 2023 yılında insan hakları savunucularının korunması kapsamında AB'nin keyfi olarak gözaltına alınan kişilerin derhal ve koşulsuz olarak serbest bırakılmasının talep edilmesi de dahil çeşitli deklarasyonlar ve kamuya açık çağrılarla Belarus, Nikaragua veya Esvatini'deki riskler karşısındaki kararlı tutumuna dikkat çekiliyor. Ek olarak Çin, Laos,

¹ Council Decision (CFSP), "EU Global Human Rights Sanctions Regime", 07.12.2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32020D1999&qid=1608115509898> EEAS, "Questions and Answers: EU Global Human Rights Sanctions Regime", 07.12.2020, Karara ilişkin bilgi notu: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/90013/questions-and-answers-eu-global-human-rights-sanctions-regime_en

² European Commission, "Human rights and democracy in the EU – 2020-24 action plan", 23.01.2024, https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12122-Human-rights-and-democracy-in-the-EU-2020-24-action-plan_en

Suudi Arabistan, Azerbaycan ve Kolombiya gibi ülkelerde risk altındaki vakalara dikkat çekmek için kullandığı insan hakları diyalog platformları vurgulanıyor. Avrupa Birliği İnsan Hakları Özel Temsilcisi (*EU Special Representative for Human Rights*- EUSR) Eamon Gilmore'un Hindistan, Uganda, Pakistan, Mısır, Kolombiya, Brezilya ve Küba başta olmak üzere ikili temaslarda spesifik vakaları dile getirme çabasına vurgu yapılıyor. AB'nin bu kapsamda çalıştığı ortaklarına 2022-2027 dönemi için 30 milyon avroluk bir bütçe ayırdığı ve 2023 yılında bu kapsamda 22 yeni proje başlatıldığı ifade ediliyor.

2023 yılında din veya inanç özgürlüğünün AB'nin insan hakları politikası gündeminin üst sıralarında yer almaya devam ettiği ve Küba, Kazakistan, Katar ve Ukrayna gibi ülkelerle yürütülen insan hakları diyaloglarının önemli bir parçası olduğu ifade ediliyor. Azınlık haklarının korunması, cinsiyet eşitliği, insan kaçakçılığının önlenmesi, LGBTI bireylerin, çocukların, mülteci, göçmen ve sığınmacıların haklarının korunmasının da AB gündemindeki önemine vurgu yapılıyor ve bu alanların güçlendirilmesi ve sağlamlaştırılması konusunda iş birliklerine devam edileceği ifade ediliyor. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkını tanıyan, temiz ve güvenli içme suyuna ve sanitasyona erişim hakkını tamamlayan BM Genel Kurulu'nun Temmuz 2022 tarihli dönüm noktası niteliğindeki kararına³ dayanarak, AB'nin iklim değişikliği ve insan hakları arasındaki bağlantı konusundaki farkındalığı arttırma çalışmaları vurgulanıyor. Raporda iklim eyleminin insan hakları yükümlülükleri ile uyumlu olması gerektiği ve toplum katılımı ile bilgiye erişimin önemi tekrarlanıyor.

Kadınların, çocukların ve gençlerin güçlendirilmesi ve AB dış eylemlerine katılımlarının arttırılmasına vurgu yapılıyor. Engelli bireylerin haklarının korunması kapsamında AB 2021-2030 Stratejisi'ne bağlılığını ve kararlılığını da yineliyor. İfade özgürlüğü ve gazetecilerin korunması kapsamında kabul edilen Medya Özgürlüğü Yasası'na atıfta bulunularak ortak ülkelerle olan diyaloglarda bu alanlardaki eylemlerin AB'nin gündeminde önemli bir başlık olarak kalacağı ifade ediliyor. 2023 yılında AB'nin, sürdürülebilirliğine ve gazetecilerin güvenliğine odaklanan bağımsız medya desteğinin, insan hakları ve demokrasi temalı program ve bölgesel projeler yoluyla Ermenistan, Bosna-Hersek, Moldova, Karadağ ve Sırbistan gibi ülkelere genişletildiği ifade ediliyor. Ukrayna'daki gazetecilerin korunması ve medya desteğine yönelik acil durum finansmanının da "Savaşa Karşı Sivil Toplum ve Medyaya Acil Destek", "Dirençli Sivil Toplum ve Medya Savaşa Yanıt Veriyor" gibi projeler yoluyla STK'lar ve Avrupa Demokrasi Vakfı da dahil olmak üzere diğer güvenilir ortaklar aracılığıyla yönlendirildiği ifade ediliyor.

Etkili yönetim için parlamento kapasitelerinin geliştirilmesi, demokratikleşmenin güçlendirilmesi ve derinleştirilmesi için seçim süreçlerinin gözlemlenmesi, ortak ülkelere seçimlerde destek sağlanması, sivil toplumun güçlendirilmesi ve sorumluluk ağlarının

³ United Nations Digital Library, "The human right to a clean, healthy and sustainable environment : draft resolution", 26.07.2022, <https://digitallibrary.un.org/record/3982508?ln=en&v=pdf>

geliştirilmesi alanlarının da AB gündeminde 2023 yılında en önemli faaliyet alanları olduğu belirtiliyor.

İnsan haklarının korunmasında global sistemin teşviki için AB'nin BM, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT), Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), İslam İş Birliği Teşkilatı, Afrika Birliği ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi bölgesel ortaklıklarla iş birliği içinde yakın çalışmaları vurgulanıyor. Ukrayna'nın bu alandaki önceliği vurgulanarak, AB'nin Ukrayna'ya koşulsuz desteği yenileniyor. Gazze'deki insani durumun boyutu hatırlatılarak AB'nin gerek üye ülkeler gerekse kolektif bir şekilde 2024 yılında da insani yardım desteğine devam edeceği belirtiliyor.

AB raporda ifade ettiği alanlar ve zorluklar kapsamında, ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından üçüncü ülkelerle insan hakları diyalog platformlarının kurulmasına devam edeceğini ve ticaret araçlarının da bu alandaki önemine vurgu yapıyor. İş dünyası ve sivil toplumla geliştirilen iş birliklerine de dikkat çekerek bu zorluklar karşısında iş birliklerinin gelecek yıllarda da güçlendirilmesi hedefini yineliyor. İnsan hakları ve demokrasiye ilişkin 2020-2024 Eylem Planı doğrultusunda, 2023 yılında dünya çapında insan haklarını korumak ve geliştirmek için tüm insan hakları ve demokrasi araçlarından yararlanmaya devam ettiğini ve edeceğini, hatta başka birçok yeni alanda da çalışmalarını hızlandırdığını vurguluyor.

Türkiye'ye Dair

Ülke güncellemeleri bölümünde⁴ Türkiye'deki insan hakları ve temel özgürlükler konusunda gerileme yaşandığını ifade eden rapor, Türkiye'nin ceza ve terörle mücadele mevzuatını ve uygulamalarını Avrupa standartları, AİHS, AİHM içtihatları ve Venedik Komisyonu tavsiyeleriyle uyumlu hale getirmesi konusunda çağrıda bulunuyor. Mali katılım alanında ise 2023 yılında AB'nin, Türkiye'de insan hakları ve demokrasiyle ilgili eylemlerin uygulanması konusunda birçok yeni sözleşme imzaladığı ifade ediliyor. IPA kapsamında sosyal girişimcilik alanlarında toplamda 11 milyon avroluk iki projenin ve İnsan Hakları ve Demokrasi Tematik Programı kapsamında, cezasızlıkla mücadele, ceza infaz sisteminde insan haklarının korunması, adalete erişim ve gençlerin katılımına katkıda bulunmak amacıyla toplamda 5,2 milyon avroluk dört yeni projenin 2023 yılında başladığı belirtiliyor. Ayrıca IPA Sivil Toplum Aracı ve Medya Programı kapsamında sosyal içerme, cinsiyet eşitliği, kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi ve LGBTİ bireylerin haklarını desteklemek amacıyla 12,4 milyon avroluk sekiz yeni projenin ve çevre hakları, yeşil anlaşmalar, iklim değişikliği, afet risk yönetimi ve cinsiyet eşitliği alanlarında da sivil

⁴ EEAS, "2023 Human Rights and Democracy in the World (country reports), 29.05.2024, https://www.eeas.europa.eu/eeas/2023-human-rights-and-democracy-world-country-reports_en

toplum kuruluşlarını desteklemek amacıyla 13 milyon avroluk 14 yeni projenin daha başlatıldığı bildiriliyor.